TEODORO SALA

ZABILJEŠKE O DJELU I VREMENU GIUSEPPINE MARTINUZZI

Iz razmišljanja o životu i djelima Giuseppine Martinuzzi iskrsavaju neki problemi koji, ovdje su samo natuknuti, zaslužuju možda da ih naknadno razložimo ako želimo da potpunije upoznamo ovu jedinstvenu ličnost žene, koja je najprije bila pristalica iredente, a zatim pobornik i predstavnik socijalistički i komunistički, i ako moramo — kako bi to trebalo — da je točno u vremenu odredimo. U vremenu, koje je, sjetimo se, ispunjeno događajima — i to kakvim! — koji su vezani uz radnički i socijalistički evropski pokret u drugoj polovini 19. stoljeća i u prvoj četvrtini ovog našeg stoljeća.

Giuseppe Piemontese u svom djelu o tršćanskom radničkom pokretu već je istaknuo ulogu koju je imala Martinuzzi.[1] Danas možemo bolje upoznati »gospođicu učiteljicu«, »drugaricu« iz Labina, zahvaljujući zanimanju i brižljivoj pažnji koju joj posvećuju jugoslavenski znanstvenici — različitih narodnosti. Ovdje mi pada na pamet oduševljenje i uporan rad Marije Cetine, koja već dugi niz godina istražuje život i djelo tršćanske i istarske revolucionarke: zahvaljujući velikom dijelu njezinih objavljenih i neobjavljenih spisa, danas raspolažemo temeljitim dokumentima o njoj.[2] Mislim ovdje i na doprinos Tatjane Blažeković,

---

[1] Giuseppe Piemontese: Il movimento operaio a Trieste dalle origini alla fine della prima guerra mondiae, Udine 1961. pp. 176—180; od istog pisca: Giuseppina Martinuzzi in 1954. Almanacco Triestino (prilog »Il Lavoratore«), Wien 1954, pp 127—129.

[2] Marija Cetina, Giuseppina Martinuzzi Documenti del periodo rivoluzionario 1896—1925, Pula 1970; od iste autorice Oslobođenje od kapitalizma labinske učiteljice, Glas Istre 14/2 1964 (I); 21/2 1964. (II); 28/2 1964. (III); 6/3 1964, (IV).

[3] Tatjana Blažeković, Giuseppina Martinuzzi, Građa za biografiju, Riječka revija (5—6) VI, 1957, pp. 192—198.

koja je prva dala prikaz Martinuzzijeve,[3] kao i na istraživački rad i na upoznavanje ove ličnosti, na primjer, od strane Giacoma Scottija.[4]

Želio bih, međutim, da se osvrnem na dokumente koje je ona sredila i ostavila svojoj labinskoj biblioteci, a sada se nalaze u riječkoj Naučnoj biblioteci:[5] smatram da bi sačuvanu prepisku,[6] na primjer, koja se odnosi na Martinuzzijevu, trebalo barem dijelom objaviti radi podataka koji osvjetljavaju oblikovanje njezine ličnosti i razvoj njezina života. S napomenom da se i u ovom slučaju radi o djelomičnom rasvjetljavanju, budući da se gotovo sva sačuvana prepiska odnosi uvijek na pisma koja je ona primala, dok njezina pisma upućena onim osobama čija se pisma čuvaju u Naučnoj biblioteci, dosada nije bilo moguće pronaći.

Na formiranje Martinuzzijeve znatno je utjecala uska seoska i malograđanska istarska sredina iz polovine prošlog stoljeća: svijet maloposjednički (»imućan«, kako ga bilježi u svojoj knjizi Piemontese), strog i patrijarhalan, vičan i sam trudu« i »zahtjevima od drugih da se trude«, ali i osjetljiv na izvjesne kulturne poticaje.[7] Sredina koja se sporo mijenjala (neće dugo proći do buđenja kulturnog i političkog seoskog hrvatskog stanovišta):[8] senzaciju je izazvalo, na primjer, »vrlo dugo« putovanje oca Martinuzzijeve, Giovannija, što ga je poduzeo u Veneciju 1863. Tomaso Luciani, o kome ćemo imati prilike da još govorimo, i koji se bio iselio u Italiju, živeći i u drugoj političko-društvenoj sredini, ovako je pisao svome prijatelju zemljaku:

---

[4] Giacomo Scotti, Giuseppina Martinuzzi: pjesnikinja Labina, Novi List, 6/3 1969.

[5] Ponovo zahvaljujemo direktorici Naučne biblioteke što nam je dopustila uvid.

[6] Riječ je o pismima u zbirci Martinuzzijeve, koja su pohranjena u Naučnoj biblioteci (Rijeka) (već smo to prethodno spomenuli); pisma su u izvornom rasporedu kakav im je dala darovateljica. Kao i drugi sačuvani dokumenti, pisma su skupljena u fasciklima obilježenim abecednim redom.

[7] Zanimljiva je činjenica što je Labinjanin Tomaso Luciani osam godina primao nauk od svoga zemljaka književnika Antonija Marija Lorenzinija, pisca »Riflessioni sopra il ragionamento di Gian Giacomo Rousseau, cittadino di Ginevra, sopra le origini e li fondamenti dell'ugualianza degli uomini) v. M. Curellich, La vita e l'opera di Tomaso Luciani; Giovanni Quarantotti, Le carte di Tomaso Luciani; Nella Traslazione in Patria delle ossa di Tomaso Luciani, Capodistria 1923, pp, 10—46; 90—99).

[8] Od koristi su, kao i sami izvori, zapažanja i statistički podaci koji se odnose na Istru u dva djela Bernarda Benussija, Manuale di geografia, storia e statistica del Litorale ossia della Contea principesca di Gorizia e Gradisca, della città Immediata di Trieste e del Margraviato d'Istria, Pola 1885. e La Regione Giulia. Manuale (...) della regione Giulia (Litorale) ossia della Città Imediata di Trieste, della Contea principesca di Gorizia e Gradisca e del Margraviato d'Istria, Parenzo 1903. Iz podataka u ovom drugom djelu Benussijevu (str. 311), na području za koje se zanimala Martinuzzijeva, to jest na području prosvjete, proizlazi da se broj škola na slovenskom i hrvatskom jeziku u primorskom dijelu povećao od 173 na 287, ali da je između 1880. i 1900, od dječaka obaveznih da se školuju u Istri, 45,3% »nije primalo nikakvu obuku« (prema 21,4% i 18,5% od broja obaveznih u drugim administrativnim područjima Primorja, poglavito onih koji svršavaju s Trstom i Goricom).

»Dragi Martinuzzi... drago mi je što vas je dobra sreća pratila sve do kuće. To će ohrabriti i druge da slijede vaš primjer, a ja ću biti radostan što ću ovdje moći zagrliti i druge prijatelje, pa Labin neće više biti nepoznanica za druge. Uvjerite naše sugrađane da u doba željeznice i telegrafa treba putovati i da je nepokretnost grijeh i šteta [...][9] U tom svijetu težačkom i varoškom razvijala se ljudska osjetljivost mlade Istranke, njezina prva zapažanja vezana uz život ratarski, uz muški svijet (a nadasve uz ženski) koji je obrađivao zemlju. Uz onaj svijet, muški i ženski, koji je govorio drugim jezikom.

Na formiranje Martinuzzijeve utjecali su i neki vanjski elementi (slučaj veze sa Tomasom Lucianijem), ali se to formiranje potpuno oblikovalo u velikom gradskom tršćanskom središtu, inače vrlo problematičnom zbog svoga razvoja ekonomskog i političkog: grad koji nije imao veliko evropsko značenje, ali je bio jedan od pokretačkih središta carevine.

Pristajanje Martinuzzijeve uz socijalizam u drugoj polovini devedesetih godina (istarska učiteljica prevalila je tada pedesetu godinu i bila sredovječna žena) ne može se shvatiti ako se ne vodi računa, osim o njezinom težačkom podrijetlu, i o iskustvima kulturnim i političkim što ih je stekla od 1877. kada je stigla u Trst.

Jamačno su naše spoznaje o povijesti tršćanskoj i istarskoj 19. stoljeća još uvijek vrlo manjkave, naročito na području istraživanja i analize društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja. Mislimo na povijest kritički zasnovanu, koja bi se izdigla iznad zastarjelih shema u objašnjavanju, te više ili manje lokalističkih ograničenja: tako se navraćamo na pojavu Tomasa Lucianija. Još uvijek nije završen historiografski razgovor o ovom istaknutom učenjaku (koji je bio, između ostalog, prisan prijatelj Kandlerov i cijenjeni suradnik T. Mommsena) i političaru koji je u svojim rukama držao možda vrlo delikatne konce odnosa između liberalnih i iredentističkih talijanskih krugova Istre, te političkih grupa koje su došle na vlast u novoj talijanskoj državi.[10]

U vezi s formiranjem Martinuzzijeve nalazimo, na primjer, u spomenutom pismu što ga je Luciani uputio ocu Giuseppine, nekoliko zanimljivih preporuka (Luciani je to pismo uputio iz Milana):

»Potičite vašu Beppinu da uzdiže, odgaja duh na sadržajnim i vrsnim tekstovima. Neka u izboru dade prednost našim piscima, predstavnicima proze i poezije, pred stranima, a od stranih neka bira najbolje: neka povijest bude uvijek na prvom mjestu, a onda romani, prije klasici pa

---

[9] »Lettere 19 di Tomaso Luciani a mio padre dal 1847 al 1890«, n. 6.

[10] O Tomasu Lucianiju v. E. Genzardi, Tomaso Luciani scrittore e patriota istriano (izvodi iz »Atti e memorie delle Società Istriana di Archeologia e Storia Patria« voll. XXXII i XXXIII) Parenzo 1920; AA. VV. Nella Traslazione in Patria... cit.; G. Quarantotti, Un patriota istriano dell'Ottocento, Tomaso Luciani) izvod iz »Porta Orientale« (II) Trieste 1932; M. Corelli, Tomaso Luciani, Pagine Istriane IIIs. I (1950), 4, pp. 217—221; Carteggio Cavaletto — Luciani, sakupljeno i bilješkama popraćeno od G. Quarantottija, Padova 1962.

romantici, prije ozbiljno pa šaljivo, prije ono što je realno nego ono što je fantastično. Neka se okani grčke mitologije ili neka je vrlo malo čita: neka ne zloupotrebljava istine i tajne kršćanske vjere, jer su istine i tajne nepovredive: i umjesto da se nadahnjuje djelima Starog Zavjeta, poviješću drugih naroda i prošlih vremena, neka se nadahnjuje poviješću naše Italije, starom, modernom, suvremenom, neka se nadahnjuje događajima iz grčkog preporoda.«[11]

Pošto je dobila u Trstu mjesto učiteljice (zahvaljujući osobnim vezama Lucianijevim) između ovo dvoje Labinjana uspostavljena je duga i prisna prepiska koja je trajala sve do kraja 1893. (Luciani je umro 1894. u sedamdeset i šestoj godini).

Tomaso Luciani bio je bližan i stalan savjetnik Martinuzzijeve i istarska je učiteljica prema svome zemljaku uvijek osjećala duboku zahvalnost i poštovanje, čak i onda kada je uvidjela da ne dijeli s njime isto političko mišljenje.

Treba istaknuti kako je Martinuzzijeva uspjela da postigne nezavisnost svoga mišljenja spram svoga savjetnika za vrijeme zajedničkog djelovanja u redovima liberalno-nacionalnim (o tome bi trebalo temeljitije raspraviti radi boljeg i pravilnijeg razumijevanja političkog sazrijevanja Martinuzzijeve). To se odnosi na zbivanja oko časopisa »Pro Patria« (koji se kasnije prozvao »Pro Patria nostra«) kojega je uređivanje prihvatila Martinuzzijeva s oduševljenjem i velikodušnošću koje su je odlikovale, unatoč tome što ju je od toga odvraćao razboritim savjetima Luciani.

To njezino prihvaćanje izazvalo je skandal, ili točnije neugodnu reakciju među konzervativnim tršćanskim svijetom, što jedna žena uređuje časopis, a naročito zato što ulazi u sveti zabran političkih i kulturnih narodnosnih pitanja. Tada je, između 1888. i 1890, Martinuzzijeva bila prisiljena da se upusti u ogorčenu borbu sa neuglednim lokalnim iredentističkim grupama koje su je najzad prisilile da odustane od te svoje djelatnosti. Evo što piše Giuseppina o tom svome iskustvu:

»Postojala je bojazan da novi časopis ne naškodi materijalno časopisu »Indipendente«, stvorila se zavist zbog patriotske djelatnosti jedne žene, a onda se povela tajna borba protiv mene, a otvorena preko »Piccola« i »Indipendentea«. To neočekivano suprotstavljanje još je više pojačalo moj otpor... Prošlo je osam godina od tih mojih plodnih zanosa i ja sakupljam najvažnije dokumente koji se odnose na moju djelatnost, sređujem ih kronološki, pa mi je milo kad vidim kako se iz tog posla stvara istinita, gotovo opipljiva historija. Nadam se, da, će netko, kad me više ne bude, iz moga Labina čitati tu historiju i pravilno ocijeniti partiotizam onih koji su se protiv mene borili.[12]

---

[11] MNBR, cart. R. »Lettere 19...« n. 6, cit.

[12] MNBR »Raccolta di stampati e di scritti riguardanti Giuseppina Martinuzzi« (pp. 15—16). Radi se o nizu različitih dokumenata koji se odnose gotovo na čitavo razdoblje života M., sakupljenih i bilješkama popraćenih od same M. u jednom svesku namijenjenom biblioteci, prvobitno pod br. 27 kataloga).

Martinuzzijeva je morala duboko osjetiti granice toga političkog iskustva, shvatiti konačno kako je njezin najstariji prijatelj, iseljenik u Veneciji, sada već čovjek koji pripada prošlosti.

Interesantno je to kako je jedan osnovni vid političke borbe koja se vodila u pokrajini izbio na vidjelo u prepisci koja se onih godina vodila između dvoje Istrana. Tako ćemo shvatiti stav kojim su reagirali na buđenje nacionalne svijesti slovenskog i hrvatskog naroda ljudi poput Lucianija, koji je bio umjeren i pristaša monarhije, ali ipak osjetljiv na povijesna zbivanja u vlastitoj zemlji. Riječ je o onim problemima — to treba imati na umu — za kojih će rješenje Martinuzzijeva kao socijalistkinja pokazati veliku osjetljivost.

U jednom pismu od 16. siječnja 1887, upućenom Giuseppini, koja se u jednom članku »nerazborito« izrazila o nacionalnom pitanju, pisao je Luciani (nije nam poznato pismo Martinuzzijeve):

»Priznajem također da je vaš članak nadahnut najboljim namjerama i da se vaša misao izdiže iznad svih strančarskih interesa i da bi pred 30 ili 40 godina, kada još nije bilo borbe za jezik i »narodnost«, vaš članak bio isto tako dragocjen kao i zaplijenjeni protest. Ali sada je borba otpočela, razvila se, u punom je jeku, tako da više nema nade za pomirenje ukoliko se ne bi stvari bitno izmijenile zbog kakva povoljnog preokreta. Kad bismo mi i htjeli pomirenje, to ne bi naši protivnici, i kad bismo mi prvi prišli njima, mislim da bi oni postali još drzovitiji i još bi se više razuzdali. Takva je, vjerujte, priroda slavenskih polubarbara, a sigurno i njihovih sadašnjih glavešina. Oni svjesno lažu, svjesno pretjeruju, bore se nečasnim oružjem, i lukavo se služe jezikom koji naši ne razumiju, samo da ih se ne može pobiti u svakoj pojedinoj točki, kako bi se mogli nelojalno razmetati u svojim novinama i nekažnjivo širiti mržnju i prezir prema nama. Kada se stalno kleveće, uvijek nešto ostane. Sve im dobro dođe da se mogu praviti mučenicima, potlačenima, čak se tuže i na državne vlasti koje ih obilno potpomažu. U ovakvoj situaciji nema srednjeg puta, treba biti na našoj strani i boriti se do posljednjeg daha, pobijediti ili poginuti.«[13]

Šest mjeseci prije (1. srpnja 1886) Luciani je pisao Martinuzzijevoj:

»Sa Slavenima iz »Naše Sloge« i njihovom družbom, oruđem u rukama odbora iz Ljubljane i Zagreba, ruskim plaćenicima, mi smo prisiljeni da budemo u ratnom stanju: stoga kada govorimo o Labinu (i o bilo kome gradu, varošici ili kome posebnom mjestu istarskome), moramo uvijek misliti i na čitav kraj, od Julijskih Alpa do Kvarnera. Nikakvog popuštanja u polemici. Budemo li branili sve, sačuvat ćemo pojedine dijelove; ako se ograničimo na pojedine dijelove, u opasnosti smo da izgubimo jedan po jedan dio i da sve dovedemo u pitanje. Priznavajući da je čitav kotar slavenski (više od trinaest tisuća stanovnika), talijanstvo one dvije tisuće u glavnome mjestu neće značiti ništa u očima javnog mnijenja koje vlada svijetom. Ali nije ni točno da je tih tri-

[13] MNBR cart. R, »Lettere 102 di Tomaso Luciani scritte a me dal 1884 al 1893« n. 20.

naest tisuća čisto slavenske narodnosti, različitog su porijekla, doselili su se u različito vrijeme, pomiješani su s Talijanima, Rumunjima, Furlanima, pa ako nisu potalijančeni u jeziku i nošnji, a ono su ipak rase na koje su utjecali klima, običaji, karakter kraja, osim pojedinih rijetkih grupa koje su kroz vijekove zadržale svoju izvornu neuglađenost. Sadašnje buđenje naših sela u slavenskom duhu treba uzeti u obzir do izvjesne mjere, jer je to prividno buđenje, kao što je prividno buđenje žabe koju je galvanska struja trenutno oživjela. Kao stari borac, savjetujem vas da ne popuštate neprijatelju, nego da se u borbi služite svim pravima, svim lukavstvima koje vam dopušta ratno stanje. Kad se jednog dana uspostavi mir i opet postanemo braća, moći ćemo srediti račune i nagoditi se.«[14]

Giuseppina Martinuzzi bila je tajnica onog Tršćanskog radničkog udruženja (Societa operaia Triestina) koje je nastalo iz liberalnog čovjekoljubljа, ali u kome je došlo do jačeg izraza političko diferenciranje između ljudi koji su pripadali talijanskom nacionalnom pokretu. Vjerojatno je bila bliska republikanskim i garibaldinskim grupama koje su oko devedesetih godina prihvatili marksizam ideološki i organizaciono.

Ne zaboravimo da su isto iskustvo imala i dvojica ljudi različitog porijekla, ali pripadnici istog Udruženja, kao što su, na primjer, Carlo Ucekar i Giovanni Oliva, dva rukovodioca ranog tršćanskog socijalizma.

Treba napomenuti i prijateljske veze koje je Martinuzzijeva uspostavila iz različitih razloga baš s ljudima koji su bili odgojeni u duhu garibaldinskom. Zanimljivo je da je ona htjela sačuvati sređenu korespondenciju (osim one s Lucianijem) baš s tim ljudima. To se odnosi na Amilcarea Ciprianija, garibaldinca, internacionalistu i komunara (koji je kasnije bio pristalica ulaska Italije u svjetski rad).[15] Isti je slučaj i s pjesnikom Filipom Zambonijem, koji se borio u Rimu za republiku kao zapovjednik univerzitetskog bataljuna, pa poslije iselio u Beč,[16] kao što je i slučaj s jednom drugom ličnošću koja je imala sasvim različit životni put: riječ je o generalu Orestu Baratijeriju, koji je bio poražen kod Adue, više pisac nego general, borac među tisućom garibaldinaca koji su se iskrcali na Siciliju.[17] Sa Zambonijem Martinuzzijeva se dopisivala i pisma su bila književnog sadržaja (priredila je posmrtno izdanje jedne njegove poeme), ali općenito i političkog.[18] Istarska socijalistkinja branila je u novinama »Lavoratore« Baratijerija kada je pao u nemilost, a general, koji je vojnički i politički izgubio povjerenje, zahvalio je Marti-

[14] MNBR, cart. R, »Lettere 102 ... « cit. n. 11.

[15] O Amilcareu Ciprianiju v. L. Campollonghi, Amilcare Cipriani: Una vita di avventure eroiche, Milano 1912. i A. Romano, Storia del movimento socialista in Italia. III. Testi e documenti (1861—1862) Bari 1967, pag. 503.

[16] O F. Zamboniju vidi istoimeno predavanje Martinuzzijeve, koje je održala 1910. u Klubu za društvene nauke Trsta (vlasništvo Ottone Lantieri Trieste).

[17] O Orestu Barratieriju v. R. Battaglia, La prima guerra d'Africa, Torino 1958, pp. 526—532 i 533 n. 13.

[18] MNBR. cart M.

nuzzijevoj i s povjerenjem joj se obratio za vrijeme svojih lutanja koja su ga odvela iz rodnog Trentina u Njemačku i Francusku.

Baš je Baratieri Martinuzzijevoj pružio neposredne podatke i dao ocjenu o zbivanjima u Italiji 1898. U jednom pismu iz Wiesbadena 26. svibnja 1898. general je između ostalog pisao:

»... Želite li doznati moje mišljenje o nemirima u Milanu? Već dugo nisam u središtu političkih talijanskih zbivanja da bih vam mogao nešto mjerodavno i pouzdano reći. Ali mi se čini da je vlada u Rimu uvijek nastojala da zadovolji Parlamenat na kome počiva čitava vlast u Italiji. Više se pazilo na pitanja sadašnjeg političkog trenutka nego na značajno pitanje općeg dobra, na poboljšanje stanja siromašnih klasa. Svi smo odgovorni, pa i ja, kad sam bio poslanik. Glasovali smo za velike izdatke olako u iluziji da je Italiji dovoljna velika armija, velika mornarica, željeznička mreža... što bi zadovoljilo sve potrebe ujedinjene zemlje. Nismo dovoljno pažnje posvetili raspodjeli poreza, obradi zemljišta, razvoja industrije: i tako smo bogatu zemlju, vrlo radišan narod, pretvorili u siromašnu zemlju i najgladniji narod na svijetu. Problem je vrlo složen. Zavjere i ustanci, koji su bili značajan dio preporoda Domovine, ostavile su iza sebe traga u novim generacijama koje se sada usmjeruju prema drugim idejama. Mi smo počeli od principa revolucionarnih i republikanskih: sada mnogi mladići misle da vraćanje na te principe može biti od koristi za ona zla koja pritišću narodni život.«[19]

To je uopćena analiza, ali značajna ispovijest Baratijerijeva. Takvim se sudovima i saznanjima, kao i drugima do kojih je došla izravnim i neizravnim putem, Martinuzzijeva služila za populariziranje svojih članaka ili polemika, vrlo radoznala i otvorena prema svim zbivanjima u talijanskom životu i evropskom društvu.

U austrijskim zemljama za Martinuzzijevu su bile od velike važnosti njezine veze sa političkim svijetom trentinskim, već u njezinom prvom učestvovanju u redovima liberalno-nacionalnim (zbog događaja, na primjer, u vezi s »Pro Patria«). Takvi su se odnosi obnovili i učvrstili učestvovanjem u socijalističkim redovima posredstvom prisnog prijateljstva s istaknutim vođom tršćanskog radničkog pokreta Lajošom Domokosom, porijeklom iz Istre, koji je svoju političku i novinarsku aktivnost vezao jednim dijelom uz »Popolo« iz Trenta, a drugim uz »Proletario« iz Pule.[20]

Politička i prijateljska veza sa Domokosom podsjećaju nas na drugu važnu vezu Martinuzzijeve: na onu sa Antoniom Gerinom, s organizatorom prve »Confederazione Operaia« 1888., a poslije 1894. i »Lega Sociale Democratica«. S njim je Martinuzzijeva u idućim godinama zastupala

---

[19] MNBR, cart. Q, »Trenta due lettere del generale Oreste Baratieri« n. 13.

[20] O Lajošu Domokosu v. G. Piemontese: Il movimento operaio, cit., pp. 159—164.

[21] O Antoniju Gerinu v. G. Piemontese, Il movimento operaio, cit., pp. 156—159. Za austro-marksizam v. A. Agnelli, Questione nazionalle e socialismo, Bologna 1969, il cap. II e l'accenno a Gerin p. 69. n. 51.

istarska klasna i internacionalistička stajališta, koja su, uostalom, očita u njezinim zrelijim djelima: Gerin je prvi u Italiji, a naročito u Beču, uspostavio prve međunarodne veze tršćanskog, tako reći, tek nastalog socijalizma.[21]

Prilaženje Martinuzzijeve socijalizmu bilo je nedvojbeno uvjetovano različitim čimbenicima: osim aktivnosti u krugu »Società Operaia Triestina« sa grupama garibaldinskim, treba zacijelo istaknuti komponentu »humanitarno-deamicisijevsku« (umanitaria-deamicisiana) na koju se nedavno osvrnuo Eros Sequi.[22] Prizvuci ove komponente stalno su bili prisutni u misli socijalističke učiteljice, koja misao, uostalom, nije bila lišena mnogih proturječja. Upoznavanje s knjigama klasika marksizma i socijalističke literature u biblioteci Martinuzzijeve, koju je ostavila općini Labin,[23] može nam pokazati granice njezine ideološko-političke naobrazbe (ne znamo u kojoj je mjeri ta knjiška zaostavština sadržavala djela koja su zapravo pripadala darovateljici). Sačuvana pisma socijalističke učiteljice nameću potrebu da se objasni složenost njezina pristupa političkoj organizaciji radničke klase, da se osvijetli također njezino prethodno učešće u krugovima liberalno-nacionalnim, kao i točnija uloga koju je imala u samoj partiji.

Djela Martinuzzijeve nakon njezina pristajanja uz socijalizam, osim njihova osnovnog publicističkog značenja, te posebne vrijednosti koju imaju zbog analize nekih bitnih tema, kao što je emancipacija žena, narodno prosvjećivanje, nacionalno pitanje — imaju često, a to se ne smije zaboraviti, svoje primarno značenje političke borbe u samim okvirima radničkog pokreta. Dovoljno se samo prisjetiti kritičkih i polemičkih oštrica u izjavama Martinuzzijeve protiv »nacionalnog socijalizma«, »službenih, ministarskih socijalista«, protiv minimalističkog reformizma. Tako se ističu njezine kritike upućene talijanskim socijalistima: Ferriju, A. Labrioli, Bissolatiju i samom Turatiju.[24]

U polemikama Martinuzzijeve dolazi do osobitog izražaja i njezino isticanje klase, pa ovdje iznosimo samo jedan značajan odlomak:

»Klasna se borba osniva na potrebi da se izbore klasna prava. Moje pravo na rad pretpostavlja uništenje tvoga privatnog vlasništva; moja individualna sloboda pretpostavlja kraj svake tvoje povlastice. To je isto kao kad kažem — moja radnička opstojnost mora početi tamo gdje prestaje tvoja eksploatatorska opstojnost. Ovim je riječima točno izražen antagonizam između dvije klase koje se danas sukobljavaju u čitavom kapitalističkom svijetu. Ali se ovdje ne radi o raspravljanju koje

---

[22] E. Sequi, Schede: Marija Cetina, Giuseppina Martinuzzi (...) La battana VII (1970) 24, pp. 132—134.

[23] Velik dio djela Marksa, Engelsa, Lassallea (sve na talijanskom), koje je pripremio E. Ciccotti za izdavača Monginija u Rimu (1899—1911). V. G. M. Bravo, Marx e Engels in lingua italiana 1848—1960, Milano 1962, p. 19).

[24] V. na primjer: Nazionalismo morboso e internazionalismo affarista u M. Cetina, Giuseppina Martinuzzi, cit., pp. 213—230. La leva d'Archimede ibid. pp. 199—211; Eguaglianza, fratellanza, libertàdove siete? ibid. pp. 185—197.

treba da uvjeri, nego o sudarima koji donose pobjedu. Ne o klasnoj suradnji, nego, to još jednom ponavljam, o klasnoj borbi.[25]

Ima još jedno gledište među tolikima koje treba istaknuti, a koje bi zaslužilo temeljitiju obradbu, a to je utjecaj Martinuzzijeve na jadranski socijalizam. Moglo bi se, na primjer, spomenuti kako je analizu i priopćenje socijalističke učiteljice o stanju školstva u hrvatskim i slovenskim primorskim selima prihvatio sa sličnim obrazlaganjem (i barem u jednom slučaju, gotovo doslovno s istim razmatranjem) Angelo Vivante u svome »Irredentismo Adriatico«.[26]

Čini nam se na kraju da misao i djelo Martinuzzijeve, tako duboko povezani sa zbivanjima na jadranskom području, i osobito značajni zbog analize nekih problema koji prelaze regionalne okvire (to se posebno odnosi na razmišljanje o položaju žena) zaslužuju da uđu u širi okvir istraživanja o cjelokupnom razvoju istarskog i tršćanskog radničkog pokreta na prijelazu iz XIX u XX stoljeće.

S talijanskog preveo: Berislav Lukić

---

[25] Eguaglianza, fratellanza, libertà, cit., p. 195.
Firenze 1954, p. 178.

[26] La leva d'Archimede cit. p. 204. A. Vivante, Irredentismo adriatico, Firenze 1954, p. 178.